

Koně ve filmu. Vztah lidí a zvířat v perspektivě Animal Studies

Nicole Cote

Bakalářská práce
2023

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve
Zlíně Fakulta multimediálních
komunikací Ateliér Audiovize

Akademický rok: 2022/2023

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Nicole Cote**
Osobní číslo: **K20229**
Studijní program: **B0211P310005 Teorie a praxe audiovizuální tvorby**
Studijní obor: **Produkce**
Forma studia: **Prezenční**
Téma práce: **1. Teoretická část:**
Koně ve filmu. Vztahy zvířat a lidí v perspektivě Animal Studies
2. Praktická část:
Produkce audiovizuálního díla, nebo produkce souboru audiovizuálních děl, délka minimálně 12 min., nebo převod zadaného literárního scénáře středometrážního (31–59 min) hraného filmu do technického scénáře.

1. Teoretická část:

Rozsah práce: minimálně 15 normostran textu bez započítání obsahu, rejstříku a obrazových příloh.

Formální podoba: Jednotná formální úprava teoretické části práce, její uložení a zpřístupnění se řídí aktuální verzí příslušné směrnice rektora. Student odevzdává 1 ks fyzické (tištěné) práce v pevné vazbě. Tištěná verze práce obsahuje originální „Zadání DP/BP“ včetně příslušných podpisů a studentem podepsané Prohlášení o původnosti práce. Práce v elektronické podobě obsahuje naskanované „Zadání DP/BP“ se všemi formálními náležitostmi a také nepodepsané Prohlášení studenta o původnosti práce. Plný text elektronické verze ve formátu PDF/A a případné přílohy (zkomprimované do jednoho zip souboru) student odevzdá nahráním do IS/STAG a do příslušné složky na NAS-AAV (viz níže).

Pokyny k vypracování: prostudujte a analyzujte dostupné materiály z profesního hlediska a formulujte závěry a získané vědomosti do podoby akademického/odborného textu.

2. Praktická část:

Přípustné varianty praktické části:

- 1) Produkce audiovizuálního díla (vyrobeného v systému řízené výroby FMK) v minimální délce 12 minut, ve výstupní kvalitě uvedené ve Výrobní knize AAV.
- 2) Produkce souboru audiovizuálních děl oficiálně schváleného před odevzdáním Výrobní komisí ateliéru Audiovizuální tvorba, ve výstupní kvalitě uvedené ve Výrobní knize AAV.
- 3) Přebud zadaného literárního scénáře středometrážního (31–59 min) hraného filmu do technického scénáře (pojmenování obrazu – číslo, počet záběrů, délka, označení prostředí, určení doby děje, roční období, počasí apod.) Varianta musí být schválena před odevzdáním Výrobní komisí ateliéru Audiovizuální tvorba.

Požadované materiály praktické části (var. 1, 2):

- a) Upoutávka, teaser či trailer na předložené audiovizuální dílo (var. 1, 2).
- b) Písemná explikace z pohledu dané specializace. Minimální rozsah 2 normostrany (var. 1, 2).
- c) Anotace (var. 1, 2).
- d) Technický scénář (var. 1).
- e) Štábová listina (var. 1, 2).
- f) Grafický návrh bookletu: PDF/AI, CMYK, 300dpi, texty v křivkách (var. 1, 2).
- g) Návrh filmového plakátu formát 70x100: PDF/AI, CMYK, 300dpi, texty v křivkách (var. 1).
- h) Vyplněné a předané formuláře pro OSA, NFA (var. 1, 2).
- i) Soubor, který obsahuje (var. 1, 2):
 - Případovou studii o realizaci praktické části ve všech fázích výroby v rozsahu 2 normostrany,
 - dialogovou listinu,
 - synopsis (česky i anglicky) minimální rozsah 15 řádků, jen digitální verze,
 - distribuční záměr,
 - technický scénář,
 - rozpočet filmu,
 - štábovou listinu,
 - natáčecí plán,
 - denní dispozice,
 - denní zprávy,
 - seznam uzavřených smluv,
 - vyúčtování filmu,
 - ohlasů na film v tisku a další dle dispozic vedoucího práce.

Požadované materiály praktické části (var. 3):

- Rozbor technického scénáře,
- obsah – přehledné číslování stran celé práce,
- produkční úvaha nad realizací, předpokládaná technologie realizace, marketingová a distribuční strategie (do 3 normostran),
- scénosled,
- složky technického scénáře,
- technické listy (obsazení, podle motivů a prostředí, lokace),
- harmonogram projektu,
- natáčecí plán,
- plán postprodukce,
- rozpočet,
- finanční plán.

Výstupy: technický scénář, rozbor technického scénáře

Doporučené nástroje: excel/word, Movie Magic Scheduling/Budgeting, Gorilla

Všechny odevzdávané materiály musí splňovat vnitřní technické normy dle Výrobní knihy AAV pro odevzdávání prací a musí být řádně popsány (jméno, název, logo fakulty, formát, rozlišení). Součástí závěrečné práce je vytištěný a podepsaný formulář "Údaje o bakalářské práci studenta".

Uložení na NAS:

Ve složce na NAS-AAV, označené „Bakalářská / Magisterská práce“ uložte:

1. Teoretickou práci ve formátu PDF/A a případné přílohy (zkomprimované do jednoho zip souboru) dle specifikací výše.
2. Vytvořte podsložku Praktická práce, která bude obsahovat materiály částí a- i. Řádně nazvaný film/absolventské dílo odevzdávejte ve formátech splňujících vnitřní technické normy AAV pro odevzdávání prací.

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

MILLS, Brett. *Animals on television: the culturalmaking of the non-human*. London: Palgrave MacMillan, 2017, ISBN 978-1-137-51682-4.

BURT, Jonathan. *Animals in Film. Reaktion Books*, 2004, ISBN 978-1-861-89572-1.

BURGAT, Florence. *Svoboda a neklid zvířecího života*. Překlad Olga Smolová. První české vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. Myšlení současnosti. ISBN 978-80-246-4056-3.

JAHODA, Pavel. *Filmoví koně*. Ostrava: Montanex, 2004. ISBN 80-7225-131-7.

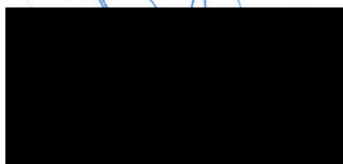
BLAKE, Henry. *Jak mluvit s koňmi*. Hodkovicky: Pragma, 1975. ISBN 80-7205-200-4.

Vedoucí teoretické části: **Mgr. Markéta Dvořáčková**
Kabinet teoretických studií

Vedoucí praktické části: **MgA. Lubomír Konečný**
Ateliér Audiovize

Datum zadání bakalářské práce: **1. prosince 2022**

Termín odevzdání bakalářské práce: **19. května 2023**

Mgr. Josef Kocourek, Ph.D.
děkan

MgA. Irena Kocí, Ph.D.
vedoucí ateliéru

Ve Zlíně dne 1. prosince 2022

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3;
- podle § 60 odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům;
- pokud je výstupem bakalářské práce jakýkoliv softwarový produkt, považují se za součást práce rovněž i zdrojové kódy, popř. soubory, ze kterých se projekt skládá. Neodevzdání této součásti může být důvodem k neobhájení práce.

Prohlašuji, že:

- jsem na bakalářské práci pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně dne: **19. 05. 2023**

Jméno a příjmení studenta: **Nicole Cote**

.....

podpis studenta

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce zkoumá reprezentaci zvířat a koní ve filmu a jejich roli při utváření vztahů mezi člověkem a zvířetem z pohledu Animal Studies. Prostřednictvím rozhovoru a vybraných dvou filmů, Divoký mustang a Buko, si tato práce klade za cíl odhalit způsoby, jakými jsou tato zvířata zobrazována ve filmu, jak se s nimi pracuje a zachází při natáčení i po něm.

Klíčová slova: hraný film, animal studies, zvířata, zvířata ve filmu, koně, koně ve filmu

ABSTRACT

This bachelor thesis explores the representation of animals and horses in film and their role in shaping human-animal relationships from an Animal Studies perspective. Through interview and the selected films, The Mustang and Buko, this thesis aims to uncover the ways in which these animals are portrayed in film, how they are worked with and treated during and after filming.

Keywords: feature film, animal studies, animal, animals in film, horses, horses in film

Mé velké poděkování patří vedoucí této práce Mgr. Markétě Dvořáčkové za věnovaný čas, ohromnou trpělivost, předání potřebné a inspirující literatury, podkladů a možnosti toto téma zpracovat. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a přátelům za podporu při psaní této práce.

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 TRANSFORMACE ZVTAHU ČLOVĚK – ZVÍŘE	11
1.1 DEFINICE POJMU ZVÍŘE.....	11
1.1.1 Člověk vs. Zvíře	12
1.2 ÚVOD DO ANIMAL STUDIES	13
1.2.1 Historie	14
1.2.2 Human – Animal Studies	14
2 REPREZENTACE ZVÍŘAT VE FILMU	15
2.1 PROČ SE DÍVÁME NA ZVÍŘATA?	15
2.1.1 Zobrazení.....	16
2.2 ZVÍŘATA JAKO SYMBOLY	17
2.2.1 Definice symbolu	17
2.2.2 Symbolika zvířat ve filmu.....	17
2.3 VZTAH ČLOVĚKA A ZVÍŘAT VE FILMU	18
2.3.1 Problémy	18
2.3.2 Organizace a legislativa	20
2.3.3 Budoucnost a některá z možných řešení	21
3 REPREZENTACE KONÍ VE FILMU	22
3.1 KONĚ JAKO SYMBOLY	22
3.2 VZTAH CVIČITELE A KONĚ VE FILMU	23
3.2.1 Ukázka spolupráce ve filmu The Mustang.....	24
3.2.2 Pohledem koně	30
3.3 SOUČASNÁ SITUACE	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.
II PRAKTICKÁ ČÁST	31
4 BUKO	32
4.1 ROZHOVOR S JOHANOU SPÁČILOVOU.....	32
ZÁVĚR	39
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	40
SEZNAM OBRÁZKŮ	44
SEZNAM PŘÍLOH	ERROR! BOOKMARK NOT DEFINED.

ÚVOD

Při hledání tématu pro mou bakalářskou práci jsem si kladla otázku: „na co chci upozornit, nebo co bych chtěla změnit?“ Zaměřila jsem se na problematiku, která je mi blízká a myslím si, že je potřeba jí věnovat větší pozornosti. Rozhodla jsem se zaměřit na vztahy zvířat a lidí v perspektivě Animal Studies a vypracovat téma využití koní ve filmu. Využití zvířat ve filmové tvorbě je kontroverzním tématem již mnoho let. Špatné zacházení a vykořisťování zvířat používaných ve filmové produkci je vážným problémem. Zahrnutí zvířat do filmových příběhů často znamená jejich výcvik v provádění specifických akcí nebo kaskadérských kousků, které pro ně mohou být nepřírozené nebo nepříjemné. Zvířata mohou být podrobena vazbě, fyzickému omezování a používání negativních posilovacích technik, aby je přiměla k provedení těchto akcí. To může vést k fyzické újmě, psychickému utrpení a v některých případech i smrti.

V teoretické části přiblížím samotnou definici zvířete, a kromě toho bude tato práce zkoumat širší důsledky vztahů mezi člověkem a koněm v kontextu našeho vztahu ke zvířatům obecně, budu se ptát, jak filmové reprezentace přispívají k utváření našich postojů ke zvířatům v reálném životě. Celkově si tato kapitola klade za cíl poskytnout hlubší pochopení způsobů, kterými audiovizuálně utváří naše chápání světa zvířat a našeho místa v něm.

V praktické části budu prostřednictvím rozhovoru s trenérkou filmových koní Johanou Spáčilovou zkoumat přípravy, práci na place, etické a morální důsledky lidského zacházení s koňmi při natáčení i po něm. Cílem práce je poukázat a vyzdvihnout problémy, které z práce se zvířaty vyplývají, zaměřím se jejich širší souvislosti a na základě poznatků získaných v rozhovoru se pokusím přiblížit, jaké existuje řešení.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 TRANSFORMACE VZTAHU ČLOVĚK – ZVÍŘE

Vztah člověka a zvířete je komplexní a mnohostranné téma, které v průběhu historie prošlo významnými proměnami. Tento vztah byl formován různými faktory, včetně kulturních a náboženských přesvědčení, technologického pokroku a vědeckých objevů. Způsob, jakým lidé interagují se zvířaty, se postupem času vyvíjel, od lovu a používání zvířat pro potravu a práci, přes jejich ochočení a držení jako domácích mazlíčků až po jejich použití pro vědecký výzkum a zábavu. Tyto posuny ve vztahu člověk-zvíře se projevily i ve změnách společenských postojů ke zvířatům a ve způsobu, jakým jsou zvířata vnímána lidmi a jak se nimi zachází. Jak se stále více dozvídáme o zvířatech a jejich schopnostech, vztah člověka a zvířete se bude v budoucnu pravděpodobně nadále vyvíjet a měnit.

1.1 Definice pojmu zvíře

Jak se od sebe liší divoká zvířata a lidé? Lidé žijí v prostředí, kde jsou důležité city a morální zásady. Divoká zvířata žijí v podobném světě jako my a prožívají emoce podobně jako lidé. Jaká je tedy správná odpověď na tuto otázku? Ráda bych na samotném úvodu mé práce definovala základní chápání definice pojmu zvířete v několika rovinách:

Pojem „zvíře“ byl studován a diskutován vědci z různých oborů, včetně filozofie, sociologie, antropologie a biologie, a lze jej chápat z různých úhlů pohledu.

Ve filozofii se pojem „zvíře“ často používá k prozkoumání vztahu mezi lidmi a jinými živými bytostmi a ke zvážení otázek o povaze zvířat a jejich morálním postavení. To může zahrnovat debaty o tom, zda zvířata mají práva, zda mají vědomí a jaký druh morálního ohledu bychom měli zvířatům věnovat. Petr Beneš ve své diplomové práci *Reprezentace zvířat z hlediska kritické analýzy diskurzu* zmiňuje úvahu Maxa Webera, kde dokonce vnímá zvířata jako smyslově a emocionálně kompetentní bytosti: „*Ale pokud takové porozumění [chování zvířat] existuje, bylo by teoreticky možné formulovat sociologii vztahů mezi lidmi a zvířaty, jak domestikovanými, tak divokými. Mnoho zvířat ‚rozumí‘ příkazům, hněvu, lásce, nepřátelství a reaguje na ně způsoby, které často evidentně nejsou pouze instinktivní a mechanické a v jistém smyslu jsou jak vědomě smysluplné, tak ovlivněné zkušeností. Není*

žádný a priori důvod předpokládat, že by naše schopnost sdílet pocity s primitivními lidmi byla o mnoho větší“¹

V sociologii a antropologii se pojem „zvíře“ používá ke zkoumání podob, jak se se zvířaty zachází a jak jsou zastupována v lidské společnosti, a jak lidské společnosti a kultury různými způsoby udržely používání zvířat. To může zahrnovat studium sociální konstrukce zvířat, tedy podob, jakými jsou zvířata zastoupena v literatuře, umění a filmu. Co je to zvíře? „Folklorista Boria Sax navrhuje, abychom zvířata definovali jako tradici. Zde má na mysli použití uměleckých, mýtických, legendárních a literárních aspektů zvířete v naší definici, které by spojovaly zvířata s myšlenkami, praktikami a událostmi, které tvoří lidskou kulturu.“²

V biologii se používá k označení vědecké klasifikace živých organismů, které náleží do říše *Animalia*. To zahrnuje širokou škálu živých stvoření, od jednobuněčných organismů po velké, složité tvory, jako jsou sloni a velryby, vyznačující se schopností pohybovat se, sexuálně se rozmnožovat a reagovat na podněty ve svém prostředí.

Ve studiích o zvířatech se definice zvířete může lišit v závislosti na kontextu a perspektivě výzkumníka. Obecně se však za zvíře považuje živá bytost mimo člověka, která se vyznačuje určitými fyzickými a behaviorálními vlastnostmi. Z pohledu *Animal Studies* není zvíře definováno svou taxonomií nebo biologií, ale spíše svým vztahem k lidem a lidské společnosti.

1.1.1 Člověk vs. Zvíře

V posledních letech bylo napsáno mnoho o teoriích a strategiích, které si lidská společnost osvojila, aby vytyčila a udržela jasnou hranici mezi lidmi a ostatními zvířaty. Giorgio Agamben ve své knize *The Open: Man and Animal* navrhuje existenci "antropologického stroje", který má oddělit člověka od zvířete a vytvořit dichotomii člověk/zvíře.³

V knize *Animal Lessons: How They Teach Us To Be Human* Kelly Oliver analyzuje kontinentální diskurz o zvířatech a různé způsoby, jimiž filozofové a teoretici v průběhu

¹ BENEŠ, Petr. *Reprezentace zvířat z hlediska kritické analýzy diskurzu*. Olomouc, 2018. Magisterská diplomová práce. Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky.

² DEMELLO, Margo, 2012 *Animals and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*, New York: Columbia University Press. ISBN 978-0231152952

³ *The open*, translated by K. Attell. Palo Alto: Stanford University Press, 2004.

staletí definovali lidskost ve vztahu ke zvířecosti – ve skutečnosti se zcela spoléhali na zvíře, aby vytvořili "člověka".⁴

Teoretici také tvrdí, že tato hranice mezi lidským a zvířecím není pevná nebo neměnná. Jacques Derrida ve své knize *The Animal That Therefore I Am* zkoumá to, co považuje za nestabilní, pohyblivou hranici mezi živočišnými druhy, včetně člověka. Významný vliv na tuto novou oblast studia měl také koncept Gillesse Deleuze a Félixu Guattariho "stávání se zvířetem", který zpochybňuje René Descartovu teorii "zvířete jako stroje" tím, že navrhuje, že jak na člověka, tak na zvíře lze nahlížet jako na komplexní síť celků.⁵

Z jiné, ale příbuzné perspektivy někteří teoretici zastávají radikální posthumanistický názor, podle něhož ani člověk ani žádné zvíře jako takové neexistuje: obojí je sociální konstrukce. Dekonstrukce těchto pojmů odhaluje neustálé prolínání mezi jednotlivými druhy a proměnlivou povahu kategorií "zvíře" a "člověk".⁶

1.2 Úvod do Animal Studies

Animal Studies je interdisciplinární studijní obor, který zkoumá vztahy mezi lidmi a zvířaty. Zahrnuje širokou škálu pohledů a přístupů, včetně těch z humanitních, společenských a přírodních věd. Zkoumá sociální konstrukci zvířat, využití zvířat v lidské společnosti, vztah mezi člověkem a zvířetem a v neposlední řadě se animal studies zaměřují na studium etických aspektů zacházení se zvířaty. Zahrnuje také podobor označovaný jako Critical Animal Studies, které zdůrazňují způsoby, jakými jsou zvířata utlačována a vykořisťována lidskými společnostmi, a způsoby, jakými mohou lidské činy zlepšit životní podmínky zvířat.

Prostřednictvím zkoumání těchto různých aspektů si *Animal Studies* kladou za cíl poskytnout lepší pochopení složitého a mnohostranného vztahu mezi lidmi a zvířaty. Tento obor se objevil na konci dvacátého století jako reakce na rostoucí obavy ze zacházení se zvířaty ve společnosti a čerpá z různých oborů, jako filozofie, sociologie, antropologie a biologie, aby prozkoumal způsoby, jakými lidé interagují se zvířaty a jak jim rozumí.⁷

⁴ OLIVER, Kelly. 2009 *Animal lessons: How they teach us to be human*. New York: Columbia University Press, ISBN: 978-023147262.

⁵ DERRIDA, Jacques. 'The Animal That Therefore I Am' (More to Follow), translated by D. Wills, *Critical Inquiry*, Vol. 28, No. 2, 2002: 369-418.

⁶ WOLFE, Cary (2009). Human, All Too Human: "Animal Studies" and the Humanities. *PMLA*, 124(2), 564-575.

⁷ KRUSE, Corwin (2002). Social Animals: Animal Studies and Sociology. *Society & Animals* 10, 4, 375-379.

1.2.1 Historie

Historii *Animal Studies* lze vysledovat na přelomu dvacátého století, kdy řada vědců z různých oborů začala zkoumat vztah mezi lidmi a jinými zvířaty z interdisciplinární perspektivy. Jedním z prvních příkladů toho byla publikace „*Animal, Men and Morals*“ v roce 1971, který editorsky vedl filozof Richard Ryder, který zde shromáždil příspěvky řady odborníků na téma dobrých životních podmínek a etických souvislostí zvířat.

Během 70. a 80. let 20. století se obor *Animal Studies* stále rozrůstal, vznikaly organizace jako *Animal Behavior Society* a *International Society for Applied Ethology* a byly publikovány klíčové texty jako „*The Case for the Use of Animals in Biomedical Research*“ od filozofa Carla Cohena v roce 1985.

V 90. letech se obor dále rozšiřoval, vznikly akademické časopisy jako „*Society & Animals*“ a „*Animal and Society*“.⁸

Filmová a mediální studia přispívala ke kritickým studiím o zvířatech poměrně pomalu, možná proto, že v předchozích desetiletích se snažila prosadit jako seriózní disciplína, která podporovala jiné oblasti výzkumu. V poslední době se však vědci zabývající se filmem a médií stále více zabývají zvířaty a otázkami nelidského světa.

1.2.2 Human – Animal Studies

V posledních letech roste zájem o pochopení emocionálních a terapeutických výhod, které mohou zvířata lidem poskytnout, a také o způsoby, jakými lze vztahy mezi člověkem a zvířetem využít k pochopení lidského chování a sociální dynamiky.

Filozofie nastolila otázku k ocenění či přehodnocení vztahu lidského a nelidského, a byla hlavním impulsem pro vznik současného hnutí na ochranu zvířat. Přírodovědně zaměřené obory poskytly empirické údaje, které doložily úžasnou škálu vztahů mezi lidmi a zvířaty, jejich přínos pro člověka a pojmenovaly, že soužití člověka a zvířat mělo jinou podobu po staletí oproti současnosti. V reakci na tento vývoj se na problémy vztahu člověka a zvířete zaměřily důrazně i společenskovední obory, když prozkoumávají již zmíněné souvislosti kategorií lidského a nelidského, zvířete a živočicha, přírody a kultury, jedince a skupiny, formulují i zpochybnění hranic mezi nimi, zásadní otázky se otevírají v etické rovině.⁹

⁸ Animal Studies. Wikipedia [online]. [cit. 2023-03-22] Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Animal_studies

⁹ SHAPIRO, Kenneth (2020). Human-Animal Studies: Remembering the Past, Celebrating the Present, Troubling the Future. *Society & Animals* 28, 7, 797-833.

2 REPREZENTACE ZVÍŘAT VE FILMU

Protože sdílíme náš svět se zvířaty, není překvapivé, že ve většině filmů se zvířata vyskytují. Bylo by zvláštní vidět park bez alespoň jednoho nebo dvou psů na vodítku. Jednoduše řečeno, všechny lidské kultury zahrnují zvířata.

Ta jsou ve hraných filmech používána z různých důvodů, například pro dodání realističnosti scéně, vytvoření pocitu nebezpečí nebo pro komediální odlehčení. Zacházení se zvířaty ve filmové produkci však neobejde bez kontroverzí, neboť v průběhu dvacátého století se postupně stále důrazněji řešily otázky týkající se životních podmínek zvířat používaných ve filmu.

2.1 Proč se díváme na zvířata?

Již od počátků kinematografie se zvířata objevují ve filmu jako zdroj zábavy, prostředek k vyprávění příběhu a vizuální reprezentace určitých témat, emocí a konceptů.

V tomto seznamu bych ráda uvedla základní shrnutí, za jakým významem/účelem se díváme na zvířata ve filmu:

- **Zábava:** Zvířata se ve filmu vyskytují jako zábavní motiv, ať už v dramatech, komediích nebo v akčních filmech. Jsou také objektem zájmu dokumentárních filmů o přírodě, které se často natáčejí na exotických místech a ukazují krásu a rozmanitost světa přírody.
- **Vzdělávání:** Filmy o zvířatech mohou mít vzdělávací charakter, protože divákům poskytují informace o jejich různých druzích, jejich chování a životním prostředí. Mohou také zvyšovat povědomí o otázkách ochrany přírody a důležitosti ochrany ohrožených druhů.
- **Emocionální dopad:** Filmy se zvířaty mohou v divácích vyvolat silné emoce, zejména ty, které je představují v dramatickém nebo sentimentálním kontextu. Mohou být použita k vyvolání pocitů empatie, radosti nebo smutku.
- **Kulturní význam:** Zvířata hrála v lidské kultuře v průběhu dějin významnou roli a mohou být použita k prozkoumání kulturních a náboženských otázek.
- **Reprezentace:** Zvířata ve filmu mohou být použita k reprezentaci řady lidských emocí, vlastností nebo dokonce k zobrazení divoké přírody.

V textu Proč se dívat na zvířata se John Berger zabývá tím, co považuje za zásadní změnu v pohledu na zvířata a člověka. Tvrdí, že když se lidé a zvířata dívají jeden na druhého, dívají se přes podobnou, ale ne totožnou *propast neporozumění* ignorance a strachu. Říká, že pohled zvířete se zdá být "důvěrně známý", ale ve skutečnosti je zvíře vždy "odlišné". Je tomu tak proto, že zvíře "nemá společný jazyk, mlčí, což zaručuje jeho odstup, jeho odlišnost, jeho vyloučení od člověka. Berger poukazuje na měnící se vztah mezi člověkem a zvířetem s příchodem modernity a kapitalismu a tvrdí, že obrazy zvířat nahrazují ztracený vztah ke zvířatům, který byl kdysi přímý a nezprostředkovaný.¹⁰

2.1.1 Zobrazení

Zvířata ve vyprávěném příběhu vytvářejí mezi diváky a postavami pouto, které může být silnější než lidské obsazení. Zvířata nejenže poskytují informace, ale také nesou znaky konkrétní osobnosti v daném příběhu. Někdy mají na sobě něco jako "obal" lidských vlastností, který přímo nesouvisí s jejich přirozeným ztvárněním, ale přesto, nebo právě proto, dokáže působit na diváka tak, aby si k nim utvářel emoční pouto.

V mnoha filmech jsou zvířata zobrazována jako věrní a stateční společníci, kteří pomáhají lidem v jejich snaze o přežití. Často se tak děje v dobrodružných a akčních filmech, kde jsou zvířata zobrazována jako hrdinské postavy, které zachraňují situaci. Toto zobrazování zvířat může přispět k posílení pozitivního postoje ke zvířatům a k podpoře ochrany přírody a dobrých životních podmínek zvířat.

V jiných filmech jsou však zvířata zobrazována jako nebezpečné nebo hroživé postavy. Tak tomu bývá v hororech nebo napínavých filmech, kde jsou zvířata zobrazována jako agresivní a nepředvídatelná stvoření, která ohrožují bezpečnost lidí. Takové zobrazování zvířat může posilovat negativní stereotypy a upevňovat škodlivé postoje vůči zvířatům.

Ale jsou vždy zobrazena pravdivě, tedy způsobem odpovídajícím skutečnosti? Velmi mě zaujalo, jak zvířata komunikovala v *Planetě opic*, protože velká část komunikace zvířat v tomto filmu probíhá prostřednictvím řeči těla. Běžně to však bývá tak, že když vidíme ve filmovém nebo televizním příběhu koně, jsou často zobrazováni jako hlasití a neustále vydávající hluk, což je zcela zavádějící představa o jejich komunikaci.

¹⁰ BERGER, John. O pohledu. Vyd. 1. Praha: Agite/Fra, 2009. 225 s. Edice vizuální teorie. ISBN 978-80-86603-81-0.

Film je úžasné médium, které kombinuje obraz a zvuk, a proto se k mnoha zvířatům přidávají zvuky, aby se zvýšil dojem realističnosti – což, jak dobře víme, ale s realitou jako takovou nemusí mít nic společného. Podle mého názoru však může být rušivé, když zvířata, která by obvykle zvuky nevydávala, je vydávají.

2.2 Zvířata jako symboly

Zvířata se jako symboly ve filmu používají již od nejstarších dob kinematografie. Lze je použít k vyjádření nejrůznějších témat a emocí.

2.2.1 Definice symbolu

Symbolem je každý předmět, obraz, gesto nebo zvuk, který odkazuje na nějaký význam nebo myšlenku. Náleží sem předměty, obrazy, gesta a zvuky. V důsledku toho může kondenzovat mnoho látek a informací na malém prostoru (např. kříž jako symbol křesťanství). Tím, že tvaruje spojení mezi někdy nesourodými myšlenkami a zkušenostmi, umožňuje člověku nahlédnout za hranice toho, co je vnímáno. Tato spojení mezi významem a symbolem mohou být vytvořena na základě intelektuální nebo vnější podobnosti, stejně jako na základě společenské konvence a konsenzu. V posledním případě je symbol zcela náhodný a nemá s významem nic společného.¹¹

2.2.2 Symbolika zvířat ve filmu

Zde bych ráda v bodech poskytla můj vlastní přehled toho, jaké významy obvykle zvíře ve filmu (a potažmo v umění) představuje, jakým způsobem jednotlivá zvířata zastupují vyjádření na široké škále témat, emocí a konceptů:

- **Příroda:** Zvířata mohou být použita jako symbol přírody a krásy a rozmanitosti přírodního prostředí. Lze je také použít jako symbol vztahu mezi člověkem a přírodou.
- **Divočina:** Zvířata lze použít jako symbol divokosti, svobody a nezkrotnosti. Mohou být také použita jako symbol nebezpečí a tajemství divočiny.
- **Moc a síla** Lvi, medvědi a vlci – často se používají jako symboly moci, síly a odvahy.

¹¹ Psychologie symbolu. Wikifolia [online]. [cit. 2023-03-22] Dostupné z: https://wikisofia.cz/wiki/Psychologie_symbolu

- **Zlo a zlověstnost:** Hadi, pavouci a netopýři – mohou představovat zlé, zlověstné nebo nebezpečné síly.
- **Domácnost:** Psi a kočky – mohou být použita jako symboly domácnosti a pouta mezi lidmi a jejich domácími mazlíčky.
- **Symbol určitých emocí:** Sloni – mohou být použita jako symbol smutku, zatímco ptáci, jako jsou orli, mohou symbolizovat svobodu a osvobození.
- **Kulturní význam:** Medvěd, orel nebo vlk – mohou být použita jako symbol kulturních nebo duchovních tradic a víry.
- **Antropomorfní zobrazení:** Zvířata mohou být použita k reprezentaci lidských vlastností, emocí nebo chování, jako například v animovaných filmech.

2.3 Vztah člověka a zvířat ve filmu

Důležitým a často přehlédnutým aspektem vztahu mezi lidmi a zvířaty ve filmovém průmyslu je dopad používání zvířat na jejich dobré životní podmínky. Mnoho organizací na ochranu zvířat navíc vyjádřilo obavy z týrání a zneužívání zvířat používaných při filmové produkci.

2.3.1 Problémy

Jedním z hlavních problémů při používání zvířat při výrobě filmů je stres a omezení, kterým mohou být zvířata vystavena. Mnoho zvířat používaných ve filmech je dlouhodobě drženo v malých, stísněných výbězích nebo přívěsech, což jim může způsobit fyzickou i psychickou újmu. Kromě toho mohou být zvířata převážena na dlouhé vzdálenosti na lokace natáčení, což pro ně může rovněž být stresující a traumatizující.

Například šimpanzi a další lidoopi, kteří se používají ve filmech, dospívají zhruba v sedmi nebo osmi letech, kdy jsou nepřátelští a nebezpeční. Poté je cvičitelé opouštějí a oni mohou převážně trpět ve stísněných klecích v zoologických zahradách, často sami izolováni mimo další primáty.

Například Chubbs, šimpanz, který hrál ve filmu Tima Burtona *Planeta opic*, v současnosti žije v texaském zchátralém útulku Amarillo Wildlife Refuge. Organizace PETA ho objevila v nehygienické kleci, kde jedl psí žrádlo a shnilé ovoce. „Zatímco lidé mohou vést bohatý život v přepychu díky natáčení filmů, zvířata, za jejichž vykořisťování jsou zodpovědní, jsou zavržena a zapomenuta.“¹²

Obrázek 1 Šimpanz Chubbs v útulku Amarillo Wildlife Refuge

Obrázek 2 Děsivé podmínky ubikace, v kterých šimpanz Chubbs přežívá

¹² What Happens to Animals Used in TV and Film. Peta2 [online]. [cit. 2023-03-22] Dostupné z: <https://www.peta2.com/news/animals-in-tv-film-cruelty/>

Dalším problémem je používání technik negativního posilování, jako je bičování, bití nebo elektrické šťouchání, aby zvířata vykonala určité činnosti. To může zvířatům způsobit fyzické poškození a psychické utrpení a může vést k rozvoji problémů s chováním.

Kromě toho došlo k několika závažným incidentům, které se týkaly špatného zacházení a týrání zvířat používaných při výrobě filmů. V minulosti se například vyskytly případy, kdy byla zvířata při natáčení filmů zraněna nebo usmrcena nebo kdy byla vystavena špatným životním podmínkám a nedostatečné péči.

Při natáčení filmu *Hobit: Neočekávaná cesta* zemřelo v součtu 27 zvířat. Většina zranění a smrtelných úrazů se stala tam, kde byla zvířata chována během natáčení. Dva koně uhynuli po sjetí ze strmých náspů, další kůň zemřel poté, co byl umístěn do výběhu s dalšími koni s vysokým vypětím, zatímco kozy a jehňata zahynula v důsledku červivosti a pádu do propadlin. Kromě toho bylo mnoho slepic ušlapáno nebo zabito psy ponechanými bez dozoru nebo jinými zvířaty.¹³

2.3.2 Organizace a legislativa

Americká humánní asociace (AHA), která částečně získává finanční prostředky od herecké asociace *Screen Actors Guild*, nedohlíží na životní podmínky zvířat mimo natáčení ani na to, jak je s nimi zacházeno během předprodukční přípravy a výcviku. Hodnocení AHA nezveřejňuje nic o výcviku nebo životních podmínkách zvířat; místo toho vychází pouze z malého množství času, který zvířata stráví na place.¹⁴

Neznámé hodnocení znamená, že AHA nesledovala ani nebyla schopna získat žádné informace o akčních scénách se zvířaty. Nepříjemné hodnocení je uděleno filmům, u nichž bylo prokázáno úmyslné týrání zvířat.

Existují ale i další organizace na ochranu práv zvířat usilující o zlepšení péče o zvířata využívaná pro film a televizi. Mezi tyto skupiny patří například *Americká společnost pro prevenci týrání zvířat* (ASPCA), *Lidé za etické zacházení se zvířaty* (PETA) a *Společnost pro ochranu zvířat při vystoupeních* (PAWS). Bohužel žádná z těchto organizací nemá žádnou právní ochranu v souvislosti se zobrazováním zvířat ve filmech.¹⁵

¹³ What Happens to Animals Used in TV and Film. Peta2 [online]. [cit. 2023-03-22] Dostupné z: <https://www.peta2.com/news/animals-in-tv-film-cruelty/>

¹⁴ What Happens to Animals Used in TV and Film. Peta2 [online]. [cit. 2023-03-22] Dostupné z: <https://www.peta2.com/news/animals-in-tv-film-cruelty/>

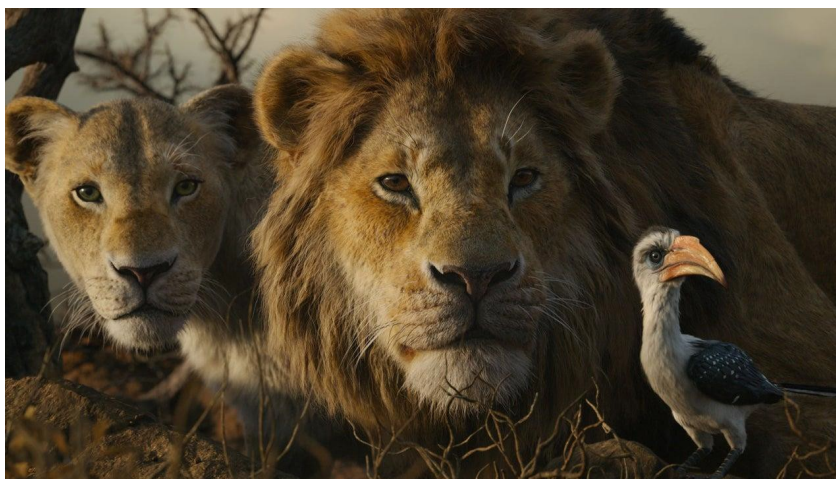
¹⁵ CHASE, Kelly. Horses in Film: Abused for Entertainment? [online]. [cit. 2023-05-17]. Dostupné z: https://www.racc.edu/sites/default/files/imported/StudentLife/Clubs/Legacy/vol_1/Horses_in_Film.html

V České republice se tímto zabývá zákon č. 246/1992 Sb. *Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání*. „Účelem zákona je chránit zvířata, jež jsou živými tvory schopnými pociťovat bolest a utrpení, před týráním, poškozováním jejich zdraví a jejich usmrcením bez důvodu, pokud byly způsobeny, byť i z nedbalosti, člověkem.“¹⁶

2.3.3 Budoucnost a některá z možných řešení

Diváci naštěstí začínají vnímat zvířata jako jedinečné bytosti, a ne jako pouhé předměty, a filmaři si toho začínají všimnout. Filmy jako *Lví král* a *Knihy džunglí* oživily Simbu, Rafikiho, Balúa a Šér Chána, aniž by nutily jediné zvíře vystupovat. Postavy, které byly založeny na divokých zvířatech a stály v centru zápletek seriálů jako *The Walking Dead* nebo *The Umbrella Academy*, byly ztvárněny v úžasně realistickém CGI¹⁷. Technologie jako CGI, animatronika a další otevírají cestu k etickému způsobu zobrazování zvířat ve filmech, při kterém nejsou zvířata bičovány, vězněna, podvyživována nebo opuštěna.

Organizace za práva zvířat PETA vyzvala společnost Amazon Studios, aby místo skutečných zvířat používala CGI zvířata poté, co bylo oznámeno, že dne 21. března 2023 během natáčení druhé série seriálu *Prsteny moci* zemřel kůň na srdeční zástavu. Společnost Amazon Studios vydala prohlášení, z něhož vyplývá, že kůň byl před zkouškami cvičen a byl přítomen veterinář i zástupce Americké humánní asociace¹⁸

Obrázek 3 The Lion King (2019)

¹⁶ Zákon č. 246/1992 Sb. Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání. *Zákony pro lidi* [online]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-246>

¹⁷ CGI = Computer Generated Imagery (počítačově generovaný obraz)

¹⁸ Statement: Following Horse Death on Set, PETA Wants 'The Rings of Power' Producers to Stop Lording Over Animals [online]. [cit. 2023-05-17]. Dostupné z: <https://www.peta.org/media/news-releases/statement-following-horse-death-on-set-peta-wants-the-rings-of-power-producers-to-stop-lording-over-animals/>

3 REPREZENTACE KONÍ VE FILMU

Je pochopitelné, proč jsou koně ve filmech tak často využíváni. Koně jsou zastoupeni v mnoha pojetích lidské historie a životního stylu. Jsou součástí lidských společenství již tisíce let. Za úplně první "film" je často považován snímek Eadwearda Muybridge, který zachytil cválajícího koně, vytvořený sérií statických fotografií, jež zobrazil v otáčejícím se zoopraxiskopu, který vytvářel iluzi pohybu. Jak se film a následně i televize vyvíjí od prvopočátků do současných podob, koně byli a nadále jsou nedílnou součástí tohoto odvětví. V počátcích filmové tvorby byli koně často cvičeni k provádění specifických akcí nebo kaskadérských kousků, jako je cválání, vzpírání a skákání. S rostoucími obavami o dobré životní podmínky zvířat používaných při výrobě filmů se však používání koní ve filmech začalo více regulovat. Dnes se v mnoha filmech k vytvoření koňských postav nepoužívají živí koně, ale animatronici nebo počítačem generované obrazy.

3.1 Koně jako symboly

Kdysi byli hlavním zdrojem síly a dopravy. „*Koně představují nejen sílu, ale sílu spojenou s krásou a půvabem.*“¹⁹ Jejich spojení s kovboji a filmovými westerny nemá obdoby. Koně často představují aristokratický volný čas a postavení.

- **Akční a dobrodružné:** Koně se často používají v akčních a dobrodružných filmech, jako jsou westerny a historická dramata, aby dodali příběhu vzrušení a napětí. Mohou být použiti v bojových scénách, honičkách a dalších akčních scénách.
- **Sport a dostihy:** Objevují se ve filmech, které se točí kolem dostihů a jezdeckého sportu.
- **Rodinné filmy:** Objevují se v rodinných filmech, jako jsou dětské filmy o koních nebo rodinná dramata s koňskou tematikou.
- **Dokumentární filmy:** Koně se často objevují v dokumentárních filmech, které se zaměřují na historii koní, jejich chování a roli v lidské společnosti.

¹⁹ JAMES, Jasper, and Dorothy Nelkin. *The Animal Rights Crusade: The Growth of a Moral Protest*. New York: The Free Press, 1992. ISBN 978-0-02-916195-1

- **Symbolické zobrazení:** Koně ve filmu mohou představovat širokou škálu emocí, například svobodu, sílu a divokost. Mohou být také použiti k reprezentaci určitého historického období, například divokého západu, nebo určitého typu kultury, například kočovné kultury.

3.2 Vztah cvičitele a koně ve filmu

Důležitým aspektem využití koní ve filmu je vztah mezi koněm a jeho cvičitelem během natáčení. Přirozené chování, instinkty a reakce koně mohou být profesionálním cvičitelem formovány a trénovány tak, aby prováděly specifické akce nebo kaskadérské kousky požadované ve filmu.

Dobry cvičitel musí mít hluboké znalosti o jejich chování a být schopen navázat s koněm důvěru a komunikaci. To je důležité pro zajištění toho, aby se kůň během natáčení cítil pohodlně a uvolněně a aby byl schopen bezpečně provádět požadované akce. Cvičitel musí být schopen číst řeč těla koně a podle toho přizpůsobit výcvik a zacházení.

Během natáčení je nutné, aby kůň a jeho cvičitel úzce spolupracovali. Je zodpovědný za udržování dobrých životních podmínek koně a zajištění jeho bezpečnosti během natáčení. To zahrnuje zajištění řádné péče a krmení, veterinární péči a ochranu před extrémními povětrnostními podmínkami.

Většina filmových koní je vycvičena pro obecné účinkování před kamerou, ale někteří jsou nakonec vycvičeni i pro speciální role, jako je pád nebo skákání. Kdykoli na plátně uvidíte koně, který padá, ať už je zabit nebo sražen, byl vycvičen tak, aby se nezranil ani on, ani jezdec. Cvičitelé učí koně zvedat nohy a pokládat je, pak s nimi chodit, pak je pokládat, znovu a znovu, dokud to kůň na povel sám nezvládne.

3.2.1 Ukázka spolupráce ve filmu *Divoký mustang*

Režie: Laure de Clermont-Tonnerre

Producent: Alain Goldman

Rok výroby: 2019

Synopse: Roman, vězeň v odlehlé části Nevady, pracuje s divokými mustangy v rámci rehabilitačního programu. Jak s koňmi, tak se svými spoluvězni má problémy v komunikaci. Roman nakonec při práci s mladým vězněm Henrym a trenérem veteránem Mylesem zklidní jednoho obzvláště temperamentního koně a zároveň se potýká s vlastní násilnickou minulostí.²⁰

Úvodní záběry na rangery, kteří v poušti nahání divoké koně, byly převzaty z dokumentárních záběrů. Při natáčení těchto záběrů nebylo ublíženo žádnému zvířeti.

Obrázek 4 Úvodní sekvence filmu

Když vidíme koně v ohradě, vše bylo předem zkontrolováno. Koně měli k dispozici stín a vodu. V následné scéně, kdy vidíme asi dvacet koní ve velké ohradě, jak krouží z jednoho konce na druhý, dohlíželo na dění mimo kameru několik cvičitelů. Scény bylo dosaženo tím, že pět cvičitelů chodilo po ohradě v aréně s koňmi. Koně se v podstatě pohybovali směrem od místa, kde se nacházeli. Aby se koně pohnuli, cvičitelé pouze kráčeli v řadě směrem ke stádu.

²⁰ Divoký mustang. ČSFD [online]. [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/594164-divokymustang/prehled/>

Obrázek 5 Stádo mustangů v ohradě

Ve scéně, kdy se hlavní herec blíží ke koni v uzavřeném přívěsu, se kůň otočí zadkem směrem k herci. Kůň také kývne hlavou, sáhne tlapou na zem a ustoupí od herce. Všechny tyto akce byly vizuálně signalizovány trenérem, který v každé ruce držel dlouhý bič a různě jimi mával nebo je zvedal, aby naznačil různé akce.

Obrázek 6 Scéna, kdy se hlavní herec blíží ke koni

Ve scéně, kdy je kůň přiveden do ohrady, běží v kruzích a jeden z věžňů ho provazuje, nebylo provazování nebezpečné, protože kůň stál na místě a nepohyboval se cíleně vpřed. Cvičitel byl hned za ohradou, kde to sledoval, a byl připraven akci zastavit, kdyby si myslel, že provazování koně vyděsí. Kdykoli se kůň vzpouzel, cvičitel tuto akci signalizoval pomocí tyče, kterou dal do vzduchu.

Ve scéně, kdy herec poprvé vchází do ohrady a křičí na koně, aby ustoupil, byla celá scéna postavena z panelů, které jsou bezpečné pro koně, bez ostrých hran a výstupků. Kulatá ohrada je zevnitř dále chráněna překližkovými panely. Herci v kostýmech, kteří pracovali s koněm, byli cvičitelé v kostýmech. Kůň byl trikový kůň, kterého bylo možné vizuálně navádět na dálku. Cvičitel používal polohu svého těla k tomu, aby se kůň pohyboval po ohradě. Dělal to tak, že se postavil čelem ke koni nebo šel směrem k jeho rameni a ukazoval na něj tyčí z PVC. Kůň reagoval kroužením v klusu na základě předchozího výcviku v kruhové ohradě.

Obrázek 7 Scéna, kde hlavní herec křičí na koně

Ve scéně, kdy herec jede na koni a spadne, nasedl na koně kaskadér, projel na něm několik kruhů, zvedl nohy do vzduchu a pak spadl. Akce bylo dosaženo pouhými pokyny tohoto jezdce.

Když kůň srazí herce k zemi a on mu to oplatí úderem, vše bylo provedeno pantomimou. Cvičitel koní a kaskadér tuto scénu před natáčením intenzivně nacvičovali. Při akci, kdy kůň cválá po obvodu, se kaskadér postavil před koně a byl sražen k zemi. Kaskadér se s koněm dotkl jen málo nebo vůbec, pouze se před pádem se dotkl hrudníku procházejícího koně. Akce koně byly naváděny cvičitelem v ohradě. Když vidíme, jak herec útočí na koně pěstmi,

kaskadér se choval, jako by koně sporadicky udeřil, ale údery nedopadly. Kůň vypadal klidně a ve skutečnosti jen spontánně následoval trenéra kolem ohrady bez známek strachu nebo rozrušení. Byly také natočeny těsné záběry, na nichž se herec oháněl tyčí z PVC nebo prudce vyrážel rány pěstí, jako by koně udeřil. V tomto záběru se žádný kůň nevyskytoval. Herec pouze předstíral, že kůň stojí před ním.

Obrázek 8 Scéna, kde hlavní herec udeří koně pěstí

Ve scéně, kdy se do ohrady valí oblaka prachu a vězni vedou koně do vězeňské kuchyně, byla kulisou venku asfaltová příjezdová cesta s několika velkými kovovými poklopy. Ty byly zakryty silnými gumovými rohožemi, aby koně nemohli uklouznout. Všichni vězni, kteří vedli koně, byli cvičitelé v kostýmech. Na scéně byly umístěny ventilátory. Do kulis nebyl vháněn žádný prach. Na srst některých koní byla nanesena falešná krev. Sekvence se před natáčením často zkoušela.

Ve scéně, kdy koně leží na zemi v ohradě a ošetřují je veterináři, leželi na ploše s hlubokým pískem. Líčidla byla použita především na obvazy, ale jednalo se o vodu ředitelné, netoxické, pro pokožku bezpečné přípravky. Ležící koně byli v této dovednosti cvičeni a trénováni a v častých intervalech směli vstávat. Jako injekční stříkačka a jehla se používala rekvizita s tupou zasouvací trubičkou. Cvičitelé ukládali koně na značky v hlubokém měkkém písku. Zpravidla měl jeden cvičitel koleno nad krkem každého koně, ale slovní povel a pobídnutí koně na krku bylo pokynem, aby zůstal ležet. Koně se mohli mezi jednotlivými záběry postavit.

Obrázek 9 Scéna, kde ošetřují koně

Ve scéně, kdy je hlavní herec konečně schopen nasednout na koně a běhat v ohradě dokola, se o akci postaral koordinátor kaskadérů. Ve stejné scéně, kdy herec z koně spadne, předvedl základní pád z koně kaskadér. Kůň byl pro tuto akci kondičně připraven.

V sekvenci, kde vidíme tým vězňů na koních v poušti, tvořilo kulisy nejméně pět set akrů solné pláně v poušti. Jednalo se o písčiny s krustou, který měl dobrou trakci, ale byl dostatečně měkký na to, aby na něm koně zanechávali mělké otisky. Plocha byla extrémně rovná, bez kamenů, překážek, strží atd. Většina jezdců byli cvičitelé. Tři herci ve scéně nebyli zkušení jezdci, ale absolvovali určitý výcvik a praxi od cvičitelů, aby mohli koně bezpečně ovládat. Kamerový vůz NIKDY nejel přímo za řadou koní, ale směl jet před řadou koní nebo stranou od ní v přiměřené kontrolovatelné vzdálenosti.

Ve scéně, kdy vězni vjíždějí do arény na koních před diváky, byli trenéři mimo kameru a dohlíželi na to, aby všichni koně trefili na své cíle.

Obrázek 10 Scéna, kdy vězni přijíždí do arény

V závěru filmu, kdy herec otevře bránu a kůň vyběhne ven, se tato scéna zkoušela několikrát. Herec a kůň se v tomto okamžiku dobře znali. Cvičitel stál mimo kameru a pokynul koni, aby k němu přiběhl.

Obrázek 11 Závěrečná scéna

3.2.2 Pohledem koně

Víme, že zvířata mají emoce a mohou zažívat utrpení stejně jako my, lidé. Pocity jsou evoluční výhodou, protože nás vybízejí k jednání, jako například k útěku, k boji, k jídlu a navazování vztahů. Emoce nás udržují při životě.

Záludnost studia emocí u zvířat spočívá v tom, že se jich nemůžeme zeptat, co cítí. Zatímco emoce se projevují jako pozorovatelné chování, pocity jsou subjektivní prožitky a pravděpodobně budou navždy mimo náš dosah.

Tradičně se studium emocí u domestikovaných zvířat soustředilo na negativní emoce, jako je strach, protože je snadnější je pozorovat a snáze se vyvolávají v experimentálním prostředí.²¹

Koně dokážou číst člověka různými způsoby, například podle držení těla, výrazu tváře a pozornosti. Drobné úkony, jako je šťastný výraz obličeje, mohou umožnit pozitivní zkušenost koně s člověkem. Jelikož si pamatují předchozí zkušenosti, více pozitivních zážitků s lidmi podpoří všechny interakce s nimi. Rozpoznání toho, jak kůň reaguje na pozitivní interpretaci člověka, může vytvořit lepší pohodu při práci s lidmi.²²

²¹ ASK THE ETHOLOGIST: WHAT DO HORSES THINK OF US? [online]. [cit. 2023-05-17]. Dostupné z: <https://horsenetwork.com/>

²² MERKIES, Katrina a Olivia FRANZIN. Enhanced Understanding of Horse–Human Interactions to Optimize Welfare [online]. [cit. 2023-05-17]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8151687/>

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 BUKO

Režie: Alice Nellis

Producent: Petr Fořt, DORIAN Film

Rok výroby: 2022

Po ztrátě manžela je Jarmila nucena vybrat si mezi trpělivým „vyčkáváním“ do konce života, nebo rebelováním a vydáváním se na cestu s neurčitým výsledkem. Rozhodne se pro to druhé navzdory dobře míněným radám jejích dospělých dětí. Jejího manžela bavila především představa bydlení na chatě v malebné divočině v centru Máchova kraje. Navíc jí odkázal Buka, bývalého cirkusového koně, což se na první pohled jeví jako krutý žert vzhledem k Jarmilině strachu z koní. Učiní rozhodnutí čelit problému s pomocí svých sousedů a rychle zjistí, že navzdory počátečním obavám může být tento zvláštní kůň schopen vrátit jí štěstí.²³

4.1 Rozhovor s Johanou Spáčilovou

1. Myslíte si, že se změnilo v průběhu času zacházení s koňmi ve filmu v reakci na vyvíjející se postoje k dobrým životním podmínkám zvířat a etickému zacházení? Pokud ano, jak a proč?

„Ano, myslím si, že se v průběhu času toho hodně změnilo v reakci na vyvíjející se postoje k dobrým životním podmínkám zvířat a etickému zacházení. Dříve se na place využívali koně jako nástroje k dosažení požadovaných výsledků, bez ohledu na jejich pohodlí nebo bezpečnost.“²⁴

„S nárůstem informací o správné péči o zvířata a zvyšováním obecného povědomí o etickém zacházení s nimi, se postoj k používání koní na place změnil. V dnešní době se klade velký důraz na to, aby byla zajištěna jejich bezpečnost a pohodlí. To zahrnuje pečlivou péči o koně na place, kde jsou často pod velkým stresem, a používání nejmodernějších technologií a postupů, které minimalizují riziko zranění.“

²³ Buko. ČSFD [online]. [cit. 2023-01-28]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/1073804-buko/prehled/>

²⁴ SPÁČILOVÁ, Johana, Písemná komunikace, 15.04.2023

2. Existují nějaké konkrétní zákony u nás nebo předpisy upravující používání koní ve filmu? Jsou nějaké i nové, které zásadně ovlivnily průmysl?

„V České republice existují některé právní předpisy, které se týkají používání koní ve filmu a televizi. Hlavním zákonem, který se tímto tématem zabývá, je Zákon o ochraně zvířat proti týrání z roku 2017. Tento zákon stanoví minimální standardy pro péči o zvířata, včetně koní, a ukládá povinnosti jejich majitelům, včetně majitelů koní používaných v uměleckých produktech.“

„Podle zákona musí majitelé koní zajistit, aby byli jejich koně udržováni v dobré kondici a zdraví, měli dostatek potravy a vody a mohli se pravidelně pohybovat. Majitelé koní musí také zajistit přiměřené podmínky pro ubytování a hygienu koní.“

„V souvislosti s použitím koní ve filmu a televizi existuje také několik dalších předpisů, které se zabývají tímto tématem. Mezi tyto předpisy patří například pokyny pro použití zvířat ve filmu a televizi, které vydává Asociace filmových a televizních producentů. Tyto pokyny určují minimální standardy péče o zvířata při natáčení, a zahrnují například požadavky na výcvik zvířat a zdravotní prohlídky.“

„Dalším předpisem, který se týká použití koní ve filmu a televizi, je předpis o bezpečnosti při práci s koněm. Tento předpis obsahuje pokyny pro práci s koněm a stanoví minimální bezpečnostní standardy pro práci s koněm při natáčení.“

„Je důležité dodat, že předpisy a zákony se mohou v různých zemích lišit a v každé zemi se může lišit i jejich výklad a aplikace. V České republice jsou však tyto předpisy a zákony důležité pro zajištění spravedlivé a etické práce s koněm při natáčení filmů a televizních produkcí.“

3. Jak vnímáte vzestup CGI a dalších technologických pokroků, které mohou ovlivnit použití a zobrazení koní ve filmu?

„Osobně vidím vzestup CGI a dalších technologických pokroků jako nástroje, které mohou pozitivně ovlivnit použití a zobrazení koní ve filmu. CGI umožňuje tvůrcům filmů vytvářet digitální koně a umístit je do scén, které by pro reálné koně mohly být nebezpečné nebo náročné. Například digitální koně mohou být použiti pro zobrazování nebezpečných zápasů v kaskadérských scénách, kde by použití skutečných koní mohlo být příliš riskantní.“

„Je však také důležité si uvědomit, že použití CGI by nemělo nahradit skutečné koně v každé scéně. Reální koně jsou stále důležitou součástí mnoha filmů, zejména pokud se jedná o scény s vysokou emocionální hodnotou, jako jsou scény, kde hraje koní hlavní roli.“

„Pokud jde o další technologické pokroky, například virtuální realitu a rozšířenou realitu, ty mohou poskytnout nové možnosti pro trénink koní a pro tvůrce filmů, aby mohli vytvářet virtuální prostředí, kde se koně mohou trénovat a připravovat na filmové scény. Tento typ technologie také může pomoci v tréninku herců, kteří mají hrát roli jezdce na koni.“

4. Sledujete veřejné vnímání ohledně zacházení s koňmi a zvířaty ve filmu?

Jaké na to bývají často reakce?

„Ano, pečlivě sleduji veřejné vnímání ohledně zacházení s koňmi a zvířaty ve filmu. V posledních letech se stává čím dál více viditelným, že veřejnost si uvědomuje důležitost etického zacházení se zvířaty v rámci filmového průmyslu.“

„Mnoho lidí je kritických k použití zvířat ve filmech kvůli obavám o jejich blaho. Někteří lidé se obávají, že koně jsou příliš vystavováni nebezpečím a násilím v rámci filmových scén, což může vést k úrazům, a dokonce i smrti koní. Takové obavy nejsou bezdůvodné, protože v minulosti došlo k několika tragickým nehodám, při nichž koně byli zraněni nebo dokonce zemřeli. Proto by měli být tvůrci filmů a ti, kteří pracují s koni, zvláště opatrní, aby minimalizovali rizika a zajistili, že koně jsou v bezpečí.“

5. Jak tuto situaci vnímají ostatní profesionálové z oboru?

„Ostatní profesionálové z oboru mají různé názory na současnou situaci. Někteří se přiklání k tomu, že je nutné dbát na maximální bezpečnost a pohodlí zvířat během natáčení, což zahrnuje dodržování předpisů a standardů v oblasti ochrany zvířat. Další profesionálové mohou mít názor, že filmový průmysl by neměl být omezován příliš mnoha předpisy a regulacemi, a že zvířata jsou na place v bezpečí, pokud jsou správně cvičena a ošetřována.“

„Nicméně je důležité si uvědomit, že existuje široké spektrum profesionálů z různých oblastí a specializací, kteří se podílejí na natáčení filmů s koni, jako jsou trenéři, jezdci, veterináři a koordinátoři speciálních efektů. Tyto různé role mohou mít různé priority a přístupy ke zvířatům a jejich zacházení během natáčení.“

„V každém případě by měli profesionálové v oboru spolupracovat na dosažení společného cíle, což je poskytování zabezpečení a bezpečnosti pro zvířata během natáčení, a to v souladu s nejnovějšími standardy a předpisy. Komunikace mezi různými profesionály, koordinace a plánování jsou klíčové faktory pro úspěšné a etické použití koní ve filmovém průmyslu.“

6. Jak jste zvládala chování a reakce koně na natáčení?

„Musela vypořádat s mnoha výzvami. Jednalo se o náročný projekt, který vyžadoval spolupráci mezi hereckými výkony a koni, což bylo možné jen díky pečlivé přípravě a tréninku.“

„Konkrétně jsem se snažila vytvořit pro koně co nejpříjemnější prostředí a situace, aby se co nejvíce uklidnili a přirozeně se chovali. Před samotným natáčením jsme koně postupně zvykali na různé podněty a situace, které se na place mohly vyskytnout. Trénovali jsme například jízdu v davu lidí, pobyt na místech s velkým hlukem a ruchem, nebo i průchod kolem pyrotechniky.“

„Během samotného natáčení jsem se snažila být v kontaktu s koněm co nejvíce a reagovat na jeho potřeby a signály. Měli jsme připravenou i náhradní akci, pokud by se některý z koní necítil dobře nebo by se nechtěl podílet na konkrétní scéně.“

„Zároveň jsem byla v kontaktu s hereckými kolegy, aby věděli, jak se chovat v blízkosti koně a jak na něj reagovat. Bylo důležité, aby i oni respektovali potřeby a hranice koně a nedocházelo tak k nechtěným situacím.“

7. Jaké byly některé běžné výzvy, kterým jste čelila při práci s koňmi na natáčení?

„Během natáčení jsme se setkali s několika výzvami. Jednou z nich bylo, že jsme pracovali s koňmi, kteří neměli zkušenosti s natáčením a zvuky na place. Proto bylo důležité, abychom jim poskytli dostatek času na adaptaci na nové prostředí a situace. Například jsme trénovali s nimi na místě natáčení, abychom je seznámili s kamerami a zvukovým zařízením.“

„Další výzvou bylo, že jsme museli natáčet v náročných terénech, jako jsou lesy a kamenité cesty. Proto bylo nutné trénovat koně na takových terénech a naučit je, jak se pohybovat bezpečně a efektivně. Kromě toho jsme museli pracovat s koňmi různých plemen a věkových kategorií, což vyžadovalo individuální přístup a tréninkový plán pro každého jednotlivce.“

„Výzvou byla i koordinace s ostatními členy filmařského týmu, aby se zajistilo, že natáčení probíhá hladce a bezpečně. Například jsme museli pečlivě plánovat scény, aby se minimalizovalo riziko úrazů a zranění koní a lidí.“

8. Jak jste zajišťovala pohodu koně během natáčení a po něm?

„Pohoda koně je pro mě na prvním místě, a to platí nejen během natáčení, ale i po něm. Při práci s koňmi na natáčení filmu Buko jsem se snažila vytvořit pro ně co nejpříjemnější prostředí a situace, aby se cítili v bezpečí a pohodě.“

„Po natáčení jsem se snažila minimalizovat stresové situace, například tím, že jsem koně nechávala v klidném prostředí, umožňovala mu pohyb a dostatek času k odpočinku. Dále jsem se mu věnovala a starala se o něj, abych mu pomohla zotavit se z únavy a stresu způsobeného natáčením.“

„Celkově jsem se snažila dodržovat zásadu, že koně jsou citliví tvorové a zaslouží si respekt a péči. Byla jsem připravena reagovat na každou situaci, která by mohla ohrozit pohodu koně, a vždy jsem jednala v jeho zájmu.“

9. Jak jste řešila přepravu a ustájení koní během natáčení?

„Přeprava a ustájení koní jsou velmi důležitými faktory pro jejich pohodu a zdraví, zejména při natáčení filmů, kdy jsou často vystaveni stresu a novým prostředím. Při natáčení filmu Buko jsme měli k dispozici speciální přívěs pro přepravu koní, který byl vybavený všemi potřebnými bezpečnostními prvky. Koně byli přepravováni většinou ráno na místo natáčení a odpoledne zpět na zázemí, kde měli dostatek času na odpočinek a regeneraci.“

„Ustájení koní bylo řešeno v blízkosti místa natáčení, aby se minimalizoval stres z přepravy. Koně byli umístěni v přenosných boxech, které byly dobře větrané a osvětlené. Prostředí kolem boxu bylo udržováno co nejklidnější a koně měli k dispozici dostatek čisté pitné vody a sena. Pracovali jsme s týmem, aby se zajistilo, že prostředí bude co nejbezpečnější a pohodlnější pro naše koně.“

„Dále jsme dbali na to, aby se při přepravě a ustájení koní dodržovala veškerá pravidla a zákony týkající se dobrých životních podmínek zvířat. Každý kůň měl vlastního veterináře, který pravidelně kontroloval jejich zdraví a prováděl potřebné ošetření, a také jsme se snažili minimalizovat vystavení koní nebezpečím. Celkově jsme se snažili zajistit, aby koně byli během natáčení co nejpohodlnější a měli dostatek času na odpočinek a zotavení po náročných scénách.“

10. Taková více filozofická otázka, ale máte nějaké tušení o tom, jak celé natáčení vnímal samotný kůň? Pokud ano, jak si myslíte, že probíhalo natáčení z jeho pohledu?

„Z hlediska koňské psychologie a chování je důležité si uvědomit, že koně jsou zvířata s vlastním vnímáním světa a vnitřními prožitky. Jejich schopnost vnímat a reagovat na okolní podněty a situace je výrazně odlišná od naší. S tímto na mysli je těžké přesně určit, jak celé natáčení vnímal samotný kůň, protože neumíme komunikovat s koňmi v jejich vlastním jazyce.“

„Koně mohou vnímat natáčení různě v závislosti na svém temperamentu, výcviku, zkušenostech a podmínkách, ve kterých se natáčení odehrává. Někteří koně se mohou na natáčení pozitivně reagovat a být vděční za pozornost, jiní mohou být zmatení nebo nervózní z nových situací a zvuků, které s sebou natáčení přináší. Myslím si ale, že toto natáčení byla pro ně pozitivní zkušenost, protože byli primárně pobízeni ke své přirozené zvědavosti.“

ZÁVĚR

Zacházení s koňmi a zvířaty ve filmu je již mnoho let sporným tématem. Koně jsou často součástí filmových příběhů, ale jejich zacházení na scéně i mimo ni a je kritizováno skupinami na ochranu zvířat.

Jedním z hlavních problémů je používání koní v nebezpečných a kaskadérských scénách. Koně jsou často vystaveni stresovým a potenciálně nebezpečným situacím, jako cval vysokou rychlostí, skákání přes překážky a pád. Kromě toho se od koní může vyžadovat, aby prováděli triky a kaskadérské kousky, které jsou pro ně nepřírozené a mohou jim způsobit fyzickou újmu. Tento druh léčby může vést ke zranění, nemoci nebo dokonce smrti.

Dalším problémem je používání koní v extrémních podmínkách, které jim mohou způsobit újmu a stres. Kromě toho mohou být zanedbáváni a při natáčení vystaveni špatným životním podmínkám, jako držení v malých prostorách po dlouhou dobu.

V posledních letech některé filmové produkce používají k vytváření koňských postav počítačově generované snímky (CGI), které jsou považovány za etičtější alternativu k používání živých koní. Jiní však tvrdí, že, může udržovat negativní stereotypy o koních a přírodě, protože podporuje nerealistické a problematické zobrazení koní ve filmu.

Celkově je zacházení s koňmi ve filmu komplexní problém, který vyžaduje mnohostranný přístup. Filmový průmysl musí nést odpovědnost za zacházení s koňmi na scéně i mimo ni a musí existovat přísnější předpisy, které zajistí, že se s koňmi bude zacházet humánně. Kromě toho je třeba pečlivě zvážit použití technologie CGI a vyhodnotit její dopad na společenské postoje ke koním a přírodě.

Na počátku této práce jsem si předsevzala zkoumat teoretickou otázku co my a zvířata. V průběhu zpracovávání tématu jsem narazila na velmi obsáhlé množství literatury, kterou bylo třeba projít. Jasným poznatkem je společenská změna ve vnímání zvířat a zacházení s nimi. Lidé si začínají uvědomovat jejich potřeby i fakt, že jsou to také živí tvorové a mají city. Výsledkem je lepší zacházení se zvířaty, jejich postupné nahrazování CGI efekty, nebo animatroniky. Úskalím práce bylo náročná a dlouhá analýza zdrojů. Chtěla jsem též obsáhnout českou kinematografii ve spojitosti s prací se zvířaty, ale k ní je naopak literatury nedostatek.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

DEMELLO, Margo, 2012. *Animals and Society: An Introduction to Human-Animal Studies*, New York: Columbia University Press, ISBN 978-0231152952

OLIVER, Kelly, 2009. *Animal lessons: How they teach us to be human*. New York: Columbia University Press, ISBN: 978-023147262.

DERRIDA, Jacques. 'The Animal That Therefore I Am' (More to Follow), translated by D. Wills, *Critical Inquiry*, Vol. 28, No. 2, 2002: 369-418.

BERGER, John. O pohledu. Vyd. 1. Praha: Agite/Fra, 2009. 225 s. Edice vizuální teorie. ISBN 978-80-86603-81-0.

WOLFE, Cary. *Human, All Too Human: "Animal Studies" and the Humanities*. PMLA, 124(2), 2009:564-575.

KRUSE, Corwin. *Social Animals: Animal Studies and Sociology*. *Society & Animals* 10, 4, 2002:375-379.

JAMES, Jasper, and Dorothy Nelkin, 1992. *The Animal Rights Crusade: The Growth of a Moral Protest*. New York: The Free Press. ISBN 978-0-02-916195-1

SHAPIRO, Kenneth, 2020. *Human-Animal Studies: Remembering the Past, Celebrating the Present, Troubling the Future*. *Society & Animals* 28, 7, 797-833.

The open, translated by K. Attell. Palo Alto: Stanford University Press, 2004.

ZÁVĚREČNÉ PRÁCE

BENEŠ, Petr. *Reprezentace zvířat z hlediska kritické analýzy diskurzu*. Olomouc, 2018. Magisterská diplomová práce. Filozofická Fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra mediálních a kulturních studií a žurnalistiky.

LEGISLATIVNÍ DOKUMENTY

Zákon č. 246/1992 Sb. Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání. Zákony pro lidi [online]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-246>

ELEKTRONICKÉ ČLÁNKY A ZDROJE

What Happens to Animals Used in TV and Film. Peta2 [online]. Dostupné z: <https://www.peta2.com/news/animals-in-tv-film-cruelty/>

Wikipedia. Animal Studies. [online]. [cit. 2023-04-05] Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Animal_studies

Wikifolia. Psychologie symbolu. [online]. [cit. 2023-03-22] Dostupné z: https://wikisofia.cz/wiki/Psychologie_symbolu

What Happens to Animals Used in TV and Film. Peta2 [online]. [cit. 2023-03-22] Dostupné z: <https://www.peta2.com/news/animals-in-tv-film-cruelty/>

CHASE, Kelly. Horses in Film: Abused for Entertainment? [online]. [cit. 2023-05-17]. Dostupné z: https://www.racc.edu/sites/default/files/imported/StudentLife/Clubs/Legacy/vol_1/Horses_in_Film.html

ASK THE ETHOLOGIST: WHAT DO HORSES THINK OF US? [online]. [cit. 2023-05-17]. Dostupné z: <https://horsenetwork.com/>

MERKIES, Katrina a Olivia FRANZIN. Enhanced Understanding of Horse–Human Interactions to Optimize Welfare [online]. [cit. 2023-05-17]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8151687/>

Statement: Following Horse Death on Set, PETA Wants ‘The Rings of Power’ Producers to Stop Lording Over Animals [online]. [cit. 2023-05-17]. Dostupné z: <https://www.peta.org/media/news-releases/statement-following-horse-death-on-set-peta-wants-the-rings-of-power-producers-to-stop-lording-over-animals/>

ČSFD. Buko [online]. [cit. 2023-01-28]. Dostupné z: <https://www.csfd.cz/film/1073804-buko/prehled/>

FILMOVÉ ZDROJE

Divoký mustang, 2019 [film]. Režie Laure de CLERMONT-TONNERRE. USA

Buko, 2022 [film]. Režie Alice NELLIS. Česká republika

JINÉ ZDROJE

SPÁČILOVÁ, Johana, Písemná komunikace, 15.04.2023

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

CGI Computer Generated Imagery (počítačově generovaný obraz)

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Šimpanz Chubbs v útulku Amarillo Wildlife Refuge	19
Obrázek 2 Děsivé podmínky ubikace, v kterých šimpanz Chubbs přežívá.....	19
Obrázek 3 The Lion King (2019)	21
Obrázek 4 Úvodní sekvence filmu.....	24
Obrázek 5 Stádo mustangů v ohradě	25
Obrázek 6 Scéna, kdy se hlavní herec blíží ke koni	25
Obrázek 7 Scéna, kde hlavní herec křičí na koně	26
Obrázek 8 Scéna, kde hlavní herec udeří koně pěstí	27
Obrázek 9 Scéna, kde ošetřují koně.....	28
Obrázek 10 Scéna, kdy vězni přijíždí do arény	29
Obrázek 11 Závěrečná scéna	29

